ДУНАВ – МОСТ КОЈИ СПАЈА КУЛТУРЕ

ЗБОРНИК РАДОВА

УРЕДНИЦИ:
Светозар Бошков, Борис Стојковски
и Данијела Милошевић

СМЕДЕРЕВО – НОВИ САД, 2023

Издавачи:
Центар за историјска истраживања
Универзитет у Новом Саду, Филозофски факултет, Одсек за историју

Историјски архив у Смедереву

За издавача:
Проф. др **Ивана Живанчевић Секеруш,**
декан Филозофског факултета у Новом Саду

Неда М. Мирић,
в. д. директор Историјског архива у Смедереву

Уредници:
Проф. др **Светозар Бошков**, *Универзитет у Новом Саду, Филозофски факултет*
Проф. др **Борис Стојковски**, *Универзитет у Новом Саду, Филозофски факултет*
Др **Данијела Милошевић**

Рецензенти:
Проф. др **Золтан Ђере**, Универзитет у Новом Саду, Филозофски факултет; Научни сарадник др **Немања Девић**, Институт за савремену историју, Београд, Филозофски факултет; Проф. др **Ђура Харди**, Универзитет у Новом Саду, Филозофски факултет; Проф. др **Слободан Бјелица**, Универзитет у Новом Саду, Филозофски факултет; Научни сарадник др Небојша Стамболија, Институт за савремену историју, Београд; Проф. др **Светозар Бошков**, Универзитет у Новом Саду, Филозофски факултет; Проф. др **Борис Стојковски**, Универзитет у Новом Саду, Филозофски факултет.

Превод резимеа на енглески: Доц. др **Александра Смирнов Бркић**; *Лектори*: **Уредништво**; *Стручна каталогизација*: **Сава Живановић**; *Компјутерска обрада и прелом*: Проф. др **Светозар Бошков**; *Штампа*: Пекограф, Земун; *Тираж*: 200 комада. Аутори су одговорни за језичку исправност својих радова.

Информације о публикацији: Дунав – мост који спаја културе, Центар за историјска истраживања, Универзитет у Новом Саду, Филозофски факултет, Одсек за историју, Историјски архив у Смедереву, ISBN: 978-86-6065-819-9; ISBN: 978-86-900599-8-0.
Ако имате питања у вези са достављањем зборника, посетите почетну страницу издавача http://www.ff.uns.ac.rs/biblioteka#digitalna-biblioteka. Контакт за сва питања око објављивања, дистрибуције и ауторских права, можете добити на следећим адресама издавача: Филозофски факултет у Новом Саду, др Зорана Ђинђића 2, 21000 Нови Сад, телефон: +381214853860; e-mail: cii@ff.uns.ac.rs и Историјски архив у Смедереву, Краља Петра I бр. 2, 11300 Смедерево; e-mail: smederevskiarhiv@gmail.com.

НАПОМЕНА О АУТОРСКОМ ПРАВУ.
Ниједан део ове публикације не може се прештампавати, репродуковати или употребити у било ком облику без писаног одобрења издавача, као носиоца ауторског права.

Copyright © 2023 Филозофски факултет у Новом Саду
www.ff.uns.ac.rs
Copyright © 2023 Историјски архив у Смедереву
www.arhiv.org.rs

САДРЖАЈ

Реч уредника		7
The Urban Physiognomy and Architecture of Vukovar. A Concise Overview of the Development	*Zlatko Karač*	9
Поглед на социо-економски живот у римско доба у српском делу Подунавља из археолошке перспективе	*Гордана Д. Јеремић*	35
Прилог проучавању сполија са представом тријумфалног венца на деспотовој кули смедеревског града	*Олга З. Шпехар* *Бранка Ч. Вранешевић*	55
Osi i Aravisci, Iliri? Na obalama Dunava	*Salmedin Mesihović*	71
Клаудијанови стихови о Дунаву	*Снежана Вукадиновић* *Александра Смирнов Бркић*	83
Дунав као спона током антике у предриско доба	*Андреј М. Живојин*	97
Улога Дунава у средњовековној историји Јужне Угарске	*Небојша Карталија*	109
Четири париска барокна зидна алманаха са гравираним Приказима аустријских освајања Београда 1688. и 1717. године и календарима	*Гордана С. Крстић Фај*	131
Гроф Иштван Сечењи (1791–1860) и радови на пловности Доњег тока Дунава у првој половини XIX века	*Ференц Немет*	153
Суд округа смедеревског 1840-их. Прилози за историју	*Мирослав М. Пајовић*	167
Паробродом поред Смедерева. Смедерево и смедеревски крај виђени очима британских путописаца тридесетих и раних четрдесетих година XIX века	*Мирослав П. Лазић*	179
Румунски путници у Београду и јужнословенским земљама. Прилог проучавању српско-румунских односа кроз векове	*Мирча Т. Маран*	207
Ђердапски пилоти (лоцови) у XX вијеку	*Милан Н. Гулић*	217
Дунав као главна миграциона траса Срба са Чепелског острва	*Милан Мицић*	229
Деспот Ђурађ Бранковић и Смедеревска тврђава у визуелној култури: поводи и феномени у периоду 1930–1940	*Снежана А. Цветковић*	239

Ангажовање Димитрија Љотића на пољу пропаганде током немачке окупације Србије 1941–1944. године — *Марија Т. Мраовић* 265

Сусрети, конфликти и перспективе односа Срба и Немаца на простору Бачке Паланке — *Предраг М. Вајагић* 295

Јосип Броз Тито у Смедеревској Паланци децембра 1952. Међународни и локални аспекти посете — *Бојан В. Симић* 323

SALMEDIN MESIHOVIĆ
Univetzitet u Sarajevu
Filozofski fakultet, Odsjek za historiju i Katedra za arheologiju
salmedinskevola@yahoo.com

УДК: *930.85(398)(282.243.7)*

OSI I ARAVISCI, ILIRI? NA OBALAMA DUNAVA

Apstrakt: Osi su jedina do danas poznata iliropanonska zajednica koja je prebivala sjeverno od rijeke Dunav, u dolini rijeke Eipel. Tacit u svome djelu „*Germania*" kaže da Osi govore „panonski jezik". (*pannonica lingua*). U Tacitovo vrijeme oni su priznavali vrhovnu vlast susjednih germanskih ili sarmatskih naroda. Bili su srodni Eraviscima, koji su živjeli sa južne strane Dunava. Historia Augusta spominje Ose kao jednu od transdanubijskih zajednicu koje su učestovale u ratovima protiv Rimljana za vrijeme princepsa Marka Aurelija. Tako bi oni bili posljednji narod, a koji se dovodi u vezu sa ilirskim etničkim i jezičkim kontinuumom, koji bi ratovao sa Rimljanima, i to u vrijeme kada je velika većina njihovih srodnika južno Dunava već bila romanizirana. Eravisci (*Eravisci*; *Aravisci*) naseljavali su sjeverozapadni dio Donje Panonije, uz obalu Dunava, istočno od Estergoma. Njihovo središte se nalazilo na brdu Gellérthegy, kod današnjeg Budima (antički *Aquincum*). Eravisci su izdavali i svoj novac. Ime ovoga naroda se spominje na značajnom broju epigrafskih nalaza. Tacit u svome djelu „*Germania*" navodi da Eravisci govore isti jezik i imaju iste ustanove i običaje kao i Osi koji govore „panonskim jezikom". U samoj onomastici Eraviska ima i keltskih i iliropanonskih imena, pa bi se moglo smatrati da je riječ o iliropanonskom narodu, ali koji se nalazio pod značajnim keltskim utjecajem.

Ključne riječi: Tacit, Iliri, Panoni, Kelti, Dunav.

U Tacitovoj „Germaniji" nailazi se, i to skoro uzgrednog karaktera, na spomen dvije narodnosne skupine: Osa (*Osi*)[1] i Araviska (*Aravisci; Ἀραβίσκοι*; *Evavisci*).[2] Evo kako glasi taj tekst:

Tacit (*Ger.* 28): *Sed utrum Aravisci in Pannoniam ab Osis, Germanorum natione, an Osi ab Araviscis in Germaniam commigraverint, cum eodem adhuc sermone institutis moribus utantur, incertum est, quia pari olim inopia ac libertate eadem utriusque ripae bona malaque erant.*

„Međutim, da li su se Aravisci odvojili od Osa, nacije Germanije (u smislu da žive sjeverno od Dunava u području koje Tacit generički naziva Germanija, a ne etničke odrednice op. a.), pa došli u Panoniju, ili su se, obratno, Osi odvojili od Araviska i došli u Germaniju, jer oba naroda, naime

[1] O Osima v. Smith 1857: 499; PWRE 1942, XVIII, 2, *col.* 1581–1584.
[2] O Araviscima v. Smith 1854: 188; PWRE 1895, II, 1, *col.* 400.

govore jednim jezikom i imaju iste institucije i običaje, nije jasno. I na jednoj i na drugoj obali Dunava bilo je u podjednakoj mjeri i siromaštva i slobode, i dobra i zla."

Tacit (*Ger.* 43): *Cotinos Gallica, Osos Pannonica lingua coarguit non esse Germanos, et quod tributa patiuntur. Partem tributorum Sarmatae, partem Quadi ut alienigenis imponunt.*

"...Kotini govore galskim, a Osi panonskim jezikom, a da nisu Germani dokaz je i to što plaćaju danak koji su im, kao tuđincima, nametnuli Sarmati i Kvadi.".

Tacit obje narodnosne zajednice smješta u istočnija područja od kraljevina Markomana i Kvada i koja su granična onoga što ovaj rimski pisac naziva i smatra Germanijom prema onome što on naziva i smatra Sarmatijom.

Plinije Stariji u u etnografskom opisu Panonije spominje Araviske/Eraviske, ali u neodređenom zemljopisnom kontekstu nabrajanja naroda koji prebivaju u Panoniji.[3] Ptolemej Klaudije je u svojoj „Geografiji" nešto precizniji, i Araviske smješta na sjeveroistok provincije Donje Panonije, iznad Skordiska.[4]

Na prilično oštećenom epigrafskom spomeniku EE 9, 694 = D 8965 = InscrIt 13-3, 91 = IDRE-1, 102 = AE 1905, 14 = AE 1895, 122 = AE 1934+128 = EDCS-ID: EDCS 16000516 iz Tuskula, 5 na kojem se govori o tome kako je Marko Vinicije (*Marcus Vinicius*; konzul sufekt za 19. god. p. n. e.)[6], kao *legatus praetore Augusti Caesaris* (možda u Iliriku), sa vojskom prešao rijeku Dunav, pobijedio Dačane i njihove plaćenike Bastarne, i da je nastavio napredovanje u dubinu Transdanubije. U toj „dubini" je na sporazum sa Augustom i rimskim narodom sigurno „prisilio" Kotine i Anartine,[7] i možda i Ose, jer se u šestom retku sačuvanog dijela spomenika nakon spomena Kotina nailazi na obrise slova /O/. (slika 1.)

Na Antoninovom itinerariju nailazi se na spomen lokaliteta *Osones*, koji bi mogao povezati sa Osima.[8] Ovaj lokalitet je spomenut kao putna stanica na cesti koja vodi od Sabarije[9] do Akvinkuma,[10] i mogao bi se lokalizirati u graničnom području Gornje i Donje Panonije, nešto južnije od Dunava.

---

3 *Plin. NH* III, 148: *populorum haec capita; praeterea Arviates, Azali, Amantini, Belgites, Catari, Cornacates, Eravisci, Hercuniates, Latovici, Oseriates, Varciani. mons Claudius, cuius in fronte Scordisci, in tergo Taurisci.* ("Osim njih, tu su i Arivati, Azali, Amantini, Belgi, Katari, Kornakati, Eravisci, Herkunijati, Latovici, Oserijati, Varkiani, i ispred Klaudijevske planine, Skordisci, a iza Taurisci.").

4 *Ptol.* II 15: *Κατέχουσι δὲ ταύτην τὴν ἐπαρχίαν ἐν μὲν τοῖς δυσμικοῖς μέρεσιν Ἀμαντινοὶ ἀρκτικώτεροι, ὑφ' οὓς Ἑρκουνιάτες, εἶτα Ἀνδίζητες, εἶτα Βρεῦκοι· ἐν δὲ τοῖς ἀνατολικοῖς ἀρκτικώτατοι μὲν Ἀραυίσκοι, μεσημβρινώτεροι δὲ Σκορδίσκοι.* („Zapadne dijelove provincije prema sjeveru nastanjuju Amantini, ispod njih su Herkunijati, zatim Andizenti, zatim Breuci. Istočno dio prema sjeveru nastanjuju Aravisci, a prema jugu su Skordisci").

5 Mócsy 1974: 35–36; EDCS: http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en; EDH: http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/030081.

6 O njemu v. Mesihović 2014a: 23–25.

7 Narod keltske etničke pripadnosti, ali sa izrazitim interakcijama sa dačkim svijetom. *Caes. de bell. gall.* VI 25; *Ptol. Geo.* III 8.

8 *Ant. Itin.* 263. 7: *A Sabaria Acinquo mpm CLXVIIII sic - Mestrianis mpm xxx – Mogentianis mpm xxv – Caesariana mpm xxx – Osonibus mpm xxviii – Floriana mpm xxvi – Acinquo mpm xxx*

9 *Colonia Claudia Savariensum,* mađarski grad Szombathely, prijestolnica provincije Gornje Panonije (*Pannonia Superior*), kasnije i Prve Panonije (*Pannonia Prima*).

10 *Colonia Septimia Aquincensium*, današnji Stari Budim (Óbuda), prijestolnica provincije Donje Panonije (*Pannonia Inferior*).

Pronađeni epigrafski materijal nudi veliki broj spomena Eraviska. Među njima ima najviše natpisa[11] i vojnih diploma.[12]

[11] *CIL* III, 3325 = = RIU- 6, 1484 = Schober 210 = Grbic 164 = EDCS-ID: EDCS-17800002; *CIL* III, 10481 = RIU-S, 219 = Boelcske D = Grbic 150 = AE 1993, 01313 = AE 2003, +1408 = EDCS-ID: EDCS-27600013 iz Kiskunlachaza. Nepouzdano spominjanje eraviskog imena.; Boelcske 2 = Grbic 143 = AE 2003, 1409 = EDCS-ID: EDCS-32300688 iz Bolcske; Boelcske 4 = Grbic 145 = AE 2003, 01411 = EDCS-ID: EDCS-30100940 iz Bolcske. Niz natpisa, a posebno onih pronađenih u Bolcske ukazuju na izvjesnu povezanost Eraviske *civitas* i kolonije *Aquincum*; Boelcske 7 = Grbic 148 = AE 2003, 1414 = AE 2006, 01096 = EDCS-ID: EDCS-30100900 iz Bolcske; Boelcske 8 = Grbic 149 = AE 2003, 1415 = AE 2014, +1037 = EDCS-ID: EDCS-30100901 iz Bolcske. Nepouzdano spominjanje eraviskog imena.; Boelcske 9 = Grbic 151 = AE 2003, 1416 = AE 2006, 1097 = EDCS-ID: EDCS-30100902 iz Bolcske; Boelcske 11 = Grbic 153 = SEP-8, p 9 = AE 2003, 01418 = EDCS-ID: EDCS-30100904 iz Bolcske; Boelcske 12 = Grbic 155 = SEP-8, p 13 = AE 2003, 01419 = EDCS-ID: EDCS-30100905 iz Bolcske; Boelcske 13 = Arctos-2012-220 = Grbic 156 = SEP-8, p 16 = AE 2003, 1420 = AE 2012, + 1182 = EDCS-ID: EDCS-30100906 iz Bolcske; Boelcske 14 = Grbic 157 = AE 2003, 1421 = EDCS-ID: EDCS-30100907 iz Bolcske; Boelcske 15 = Grbic 158 = Grbic 159 = SEP-8, p 20 = AE 2003, 1422 = EDCS-ID: EDCS-30100908 iz Bolcske; Boelcske 16 = Grbic 160 = SEP-8, p 27 = AE 2003, 1423 = EDCS-ID: EDCS-30100909 iz Bolcske; Boelcske 17 = Grbic 135 = AE 2003, 1424 = AE 2005, 1241 = EDCS-ID: EDCS-30100910 iz Bolcske; RIU-S, 199 = Boelcske 6 = Grbic 147 = AE 1991, 1324 = AE 2003, 1413 = EDCS-ID: EDCS-5000689 iz Bolcske; Boelcske B = TitAq-1, 180 = Grbic 139 = AE 1953, 14 = AE 2003, +1408 = EDCS-ID: EDCS-13900034 iz Budima/*Aquincuma*; *CIL* III, 10408 = TitAq-1, 85 = Grbic 141 = Toth-2, 47a = AE 1941, 14 = EDCS-ID: EDCS-29400066 iz Budima/*Aquincuma*; *CIL* III, 10418 = D 7125 = Boelcske F = TitAq-1, 165 = Grbic 154 = AE 1891, 66 = AE 1941, 13 = AE 1955, 8 = AE 1961, 1 = AE 2003, +1408 = AE 2005, 1251 = IseumSav 15 = EDCS-ID: EDCS-29400072 iz Budima/*Aquincuma*; *CIL* III, 10608 = TitAq-2, 799b = Grbic 167 = EDCS-ID: EDCS-29601453 iz Budima/*Aquincuma*; RIU-6, 1347 = EpPann-3, p 26 = Grbic 137 = AE 1969/70, 493 = AE 2004, +1133 = TitAq-4, 1753 = EDCS-ID: EDCS-09701128 iz *Aquincuma* (*Alorix, Bassius*); *CIL* III, 3303 = RIU-4, 1011 = Grbic 136 = AE 2011, 1015 = EDCS-ID: EDCS-26600601 iz Dunaszekcso. Nepouzdano spominjanje eraviskog imena; RIU-5, 1066 = Grbic 140 = AE 1971, 327 = AE 2000, 1222 = EDCS-ID: EDCS-9900514 iz Dunaújváros/Dunapentele/*Castra Intercisa*. Nepouzdano spominjanje eraviskog imena; RIU-5, 1148 = Grbic 163 = AE 1914, 100 = AE 1986, 599 = Intercisa 8 = EDCS-ID: EDCS-9900585 iz Dunaújváros/Dunapentele/ *Castra Intercisa.* Nepouzdano spominjanje eraviskog imena; RIU-5, 1241 = Grbic 162 = AE 1971, 346 = EDCS-ID: EDCS-9900668 iz Dunaújváros/Dunapentele/*Castra Intercisa.* Nepouzdano spominjanje eraviskog imena; RIU-5, 1256 = Grbic 161 = AE 1910, 139 = AE 1941, 15 = AE 2015, +1087 = EDCS-ID: EDCS-9900683 iz Dunaújváros/Dunapentele/*Castra Intercisa*; RIU-6, 01548a = EpPann-5, p 40 = Grbic 165 = AE 1972, 435 = TitAq-04, 1960 = EDCS-ID: EDCS-9700291 iz Tac/*Gorsium*; *CIL* III, 13389 = RIU-3, 838 = Grbic 00168 = EDCS-ID: EDCS-29601584 iz Dunabogdany/*Cirpi*; Hild 120 = ZaCarnuntum 194 = Grbic 166 = AEA 2006, +4 = AEA 2008, +40 = AE 1939, 260 = EDCS-ID: EDCS-15800411 iz *Carnuntum*; *CIL* III, 6485 = *CIL* III, 11104 = MaCarnuntum 285 = RHP 211 = Grbic 169 = EDCS-ID: EDCS-30600142 iz *Carnuntum.*

[12] RMD-1, 21 = IDR-1, 7 = ILD 5 = Grbic 173 = Grbic 175 = AE 1973, 459 = AE 1977, 703 = RHP 18 = EDCS-ID: EDCS-12100799 iz Gherla; *CIL* XVI, 112 (p 216) = *CIL* III, p 884 (p 1058, 1990) = RMD-2, p 133 = RHP 29 = Grbic 180 = AE 1983, 787a = EDCS-ID: EDCS-12300316 iz Alsószentiván/Also-Szent-Ivany; *CIL* XVI, 123 = *CIL* III, p 0888 (p 1992) = RHP 33 = Grbic 184 = EDCS-ID: EDCS-12300327 iz Budima/*Aquincuma*; RMD-2, 102 = RHP 28 = Grbic 181 = AE 1983, 785 = EDCS-ID: EDCS-12100879 iz Paks/*Lussonium*.; RMD-2, 103 = RHP 27 = Grbic 182 = AE 1983, 784 = EDCS-ID: EDCS-12100880 iz Paks/*Lussonium*; *CIL* XVI, 179 = RHP 24 = Grbic 179 = AE 1944, 102 = AE 1947, +30 = EDCS-ID: EDCS-12300382 iz Regoly; RMD-3, 152 = RMD-4, 228 = RMD-05, 345 = RHP 16 = RMM 17 = RMM 18 = Grbic 171 = AE 1994, 1480 = AE 2002, 1728 = EDCS-ID: EDCS-36500015 iz *Aquincum*; RMD-4, 205 = Grbic 83 = Grbic 87 = Grbic 94 = Grbic 170 = Grbic 192 = Grbic 193 = AE 2002, 1771 = AE 2004, +89 = AE 2007, +93 = AE 2008, +1711 = AE 2011, +51 = EDCS-ID: EDCS-24500996. (*Velagenus, Covio*); RMD-4, 241 = RMD-5, p 701 = Grbic 176 = AE 1997, 1780 = EDCS-ID: EDCS-12000005; RMD-4, 251 = RMD-5, p 701 = RMM 27 = RHP 507 = Grbic 177 = AE 1999, 1352 = ZPE-127-249 = EDCS-ID: EDCS-16100210; RMD-4, 266 = RMM 30 = RHP 508 = Grbic 178 = AE 1999, 1353 = EDCS-ID: EDCS-16100211; RMD-5, 351 = ILD 14 = AMN-41/42-61 = CERom-21/24, 970 = CERom-27/28,

To što je pronađen veliki broj epigrafskih spomenika na kojima se spominju Eravisci, a, izuzev onog fragmentiranog natpisa iz Tuskula, ne nailazi na epigrafske spomenike sa spomenom imena Osa, jasno pokazuje da se Osi nisu nalazili u sferi procesa ni kulturološke ni pravno – političke romanizacije I. i II. st. n. e., i da su njihova u to vrijeme prebivališta bila situirana van granica rimskog imperija.

Na osnovi do danas poznate izvorne građe mogli bi se o Osima i Eraviscima reći sljedeće. Eravisci su u Tacitovo vrijeme naseljavali sjeverozapadni dio provincije Donje Panonije, uz obalu Dunava, istočno od Estergoma. Eravisko naseobeno središte se nalazilo na brdu Gellérthegy, kod današnjeg Budima (antički *Aquincum*). U vrijeme svoje nezavisnosti, Eravisci su izdavali i svoj srebrni novac, izrađivan po uzoru na rimske republikanske denare. U okvire imperija rimskog naroda Eravisci su najverojatnije uvršteni u toku ili nakon panonskog rata 12–9. god. p. n. e. Peregrinska *civitas Eraviscorum* se u I. i II. st. n. e. vjerojatno pružala na prostoru od porječja Arraba (Raab) do Bakonjske šume. Vremenom su i oni podlegli i kulturnoj i političko-pravnoj romanizaciji, pa je i eraviska *civitas* bila ili apsorbirana ili je prerasla u rimsku municipalnu jedinicu *Aquincum*.[13]

Ako je ime Osa bilo zapisano na natpisu iz Tuskula, onda su oni sigurno u augustovskom periodu imali svoje prebivalište u Transdanubiji u susjedstvu Kotina, više – manje u korelaciji sa područjem u koje ih smješta Tacit stotinu godina kasnije. Osi su u Tacitovo vrijeme prebivali u Transdanubiji, u šumovitom i brdsko-planinskom podneblju, moguće u porječju Eipela (*Bolia*) i slovačkom rudogorju, i to sjeveroistočno od germanskih Markomana i Kvada. Oni su u Tacitovo vrijeme morali plaćati tribute Kvadima ili Sarmatima, vjerojatnije da su imali obaveze prema potonjim. Osi i Eravisci su etnički dosta srodni, govore istim jezikom koji se u slučaju Osa naziva *Pannonica lingua*, imaju iste institucije i običaje. Pošto, za sada, od Osa nije poznato skoro ništa od njihove jezičke baštine, za bar neko okvirno odgonetanje sadržine onoga što se podrazumijeva pod izrazom „panonski jezik" moramo se osloniti na onomastiku koja se pojavljuje vezano za spomen eraviskog imena na epigrafskim spomenicima. U samoj onomastici Eraviska ima i keltskih i iliropanonskih imena, pa bi se moglo smatrati da je riječ o iliropanonskom narodu, ali koji se nalazio pod značajnim keltskim utjecajem.[14]

Vrijedi spomenuti da se na epigrafskom spomeniku *CIL* III, 3325 = = RIU- 6, 1484 = Schober 210 = Grbic 164 = EDCS-ID: EDCS-17800002 iz Alsószentiván/Also-Szent-Ivany

1307 = Grbic 172 = AE 2001, 2150 = AE 2003, 2047 = AE 2005, 1703 = ZPE-199-179 = AE 2016, 2019 = EpRom 2016_061_012 = EDCS-ID: EDCS-6900007; ZPE-173-223 = AE 2010, 1854 = ZPE-211-220 = EDCS-ID: EDCS-45500029; ZPE-176-236 = Grbic 174 = AE 2011, 1792 = ZPE-208-258 = AE 2018, +41 = EDCS-ID: EDCS-48500205.

13 O *Aquincumu* i Eraviscima v. Alföldi, Gyula, Nagy 1942; Szilágyi, Aquincum, 1956; Póczy 1984: 15–34; Póczy 2004; Kaiser, Póczy 1985; Zsidi 1990; Zsidi 2013; Pető 2000.

14 Npr. *Iubena Bellagenti filia Eravisca, Ulpius Bitumari filius Biausconus Eraviscus, Oxetius Naevionis filius Eraviscus, Alorix Bassi filius Eraviscus, Senius Comatonis filius natione Eraviscus, Monnus Tessimari filius Eraviscus, Culsus Atedumi filius Eraviscus, Verveda Tessimari filia Eravisca, Reidomarus Siuppi filus Eraviscus, Flavia Tattunis filia Usaiu Eravisca, Advesionus Matici filius Eraviscus, Suttae Touconis filia Eravisca, Teutius Vercombogionis filius, Velagenus Covionis filius Eraviscus, Veladatus Dialonis filius Eraviscus, Atressus Ressimari filius Eraviscus, Ancharius Verbaci filius Secundus Eraviscus, Demuncius Avessonis filius Eraviscus, Mumma Retimes Eravisca, Ammaiona Aeconis filia Eravisca.*

pojavljuje i ime Baton, koje je svojstveno samo ilirskom etničkom i jezičkom kontinuumu.[15]

BATO•TRANTONIS F / ARAVISCVS ANN•L / H•SE FIRMVS•H•S•E• / MOGITMARVS•T•M•P

***Bato** Trantonis f(ilius) / Araviscus ann(orum) L / h(ic) s(itus) e(st) Firmus h(ic) s(itus) e(st) / Mogitmarus t(itulum) m(emoriae) p(osuit)*

„Baton, sin Trantona, Aravisk, godina 50 na ovom mjestu je, Firm na ovom mjestu je, Mogitmar spomenik u sjećanje postavi". (slika 2.)

Natpis je posvećen dvojici muškaraca, koji su ili bliski prijatelji (o čemu svjedoči i to da je vjerojatno stariji i veći lik na reljefu zagrlio mlađi i manji lik) ili u nekoj rodbinskoj vezi. Jedan od njih dvojice (i to onaj stariji) se zove Baton i pripada narodu Araviska.

Spominjanje imena Baton u okvirima eraviske onomastike navodi na mogućnost kako je etničko određenje Araviska, a samim tim i njima srodnih Osa, potrebno tražiti u okvirima šire shvaćenog ilirskog etničkog i jezičkog kontinuuma.[16]

U slučaju da ih se može definirati kao sastavnicu šire shvaćenog ilirskog ilirskog etničkog i jezičkog kontinuuma, Osi bi predstavljali i jedinu do danas poznatu iliropanonsku narodnosnu zajednicu i politiju koja se početkom II. st. n. e. nalazila van okvira rimskih imperijalnih okvira. Osi su jedina i do danas poznata iliropanonska zajednica koja je prebivala sjeverno od rijeke Dunav, i predstavljali su neko specifično transdanubijsko etnojezičko „ostrvo", okruženo zajednicama koje su govorile germanski, keltski i sarmatski, ali vrlo srodno sa zajednicama iz Cisdanubije. Već je u antici bila primijećena ova specifičnost u Transdanubiji, pa je i Tacit zapisao da nije jasno da li su se Aravisci odvojili od Osa pa došli u Cispadaniju, ili su se Osi odvojili od Araviska i došli u Transdanubiju. Tacit na kraju samo retorički konstantira kako je i na jednoj i na drugoj obali Dunava bilo je u podjednakoj mjeri i siromaštva i slobode, i dobra i zla. Tacit jasno i lingvistički i etnički odvaja Ose (samim tim i Araviske) od keltskih, germanskih i sarmatsko – iranskih zajednica. Ovo bi značilo da su se i u sjevernom panonskom području, kao i u pojedinim transdanubijskim predjelima koji su tada predstavljali vrlo osebujan etnički, kulturološki i jezički mozaik sačuvali kao prepoznatljivi identiteti i Panoni, shvaćeni kao subkomponenta ilirskog etničkog i jezičkog kontinuuma. Eravisci i Osi su nesumnjivo bile domorodačke zajednice, nastale etnogenetskim i politijogenetskim procesima koji su se u Podunavlju odvijali još iz perioda prije dolaska Kelta u Podunavlje i Karpate. Vjerojatno bi njihovo

[15] O imenu Baton kao posebnosti ilirskog etničkog i jezičkog kontinuuma v. Mesihović 2014c, 21–136.

[16] O Ilirskom etničkom i jezičkom kontinuumu v. Papazoglu 1969; Wilkes 1969; Wilkes 2001; Benac 1973, 93–108; Stipčević 1991[3]; Ćović 1976; Cabanes 2002; Mesihović 2007; Mesihović 2007a; Mesihović 2011; Mesihović 2011a; Mesihović 2011b, 55–78; Mesihović 2011c, 11–22; Mesihović 2014; Mesihović 2014b; Mesihović 2018; Mesihović 2021; Mesihović, Šačić 2015; Marjanović, Primorac, Mesihović 2019; Mesihović, Šačić, Veletovac 2021. O ilirskom problemu i odnosu Ilira i Panona, kao jedne od subkomponenti ilirskog etničkog i jezičkog kontinuuma v. Mesihović 2007: 83–90; 99–101; Mesihović 2007a: 87–138. Zanimljivo je da Josip Flavije (*Bello iud*., II XVI 4), prenoseći govor Heroda Agripe II, Panone definira kao Ilire: „Pa Iliri, nadalje, čije se područje proteže između Dalmacije i Istera, zar se oni ne pokoravaju maloj četi od dvije legije koje im još pomažu da odbijaju napade Dačane".

porijeklo mogli tražiti i u onim burnim vremenima kasnog bronzanog doba i migracija nosilaca kulture polja urni. Pored već spomenutih Tacitovih pretpostavki: ili da su se Aravisci odvojili od Osa i prešli u Cisdanubiju, ili da su se Osi odvojili od Araviska i prešli u Transdanubiju, možda bi mogli imati i treću pretpostavku po kojoj nije bilo „tacitovskih" odvajanja i prelaženja sa jedne na drugu stranu rijeku. Moguće je da su u ranijim periodima obje strane rijeke ustvari bile naseljene stanovništvom koje bi govorilo istim jezikom ili bar sličnim i međusobno razumljivim dijalektima, imalo iste ili vrlo slične običaje, političke, društvene i ekonomske institucije, iste ili slične kultove, pozivalo se na zajedničko porijeklo ili bar osjećalo kakvo takvo tradicijsko zajedništvo. Ta etnička ili jezička istobitnost ili sličnobitnost bi bila onda presjećana prvo keltskim, pa sarmatskim i na kraju germanskim osvajanjima, doseljavanjima, nametanjima vojne, političke, privredne dominacije i hegemonije, preslojavanjima, asimiliranjima i apsorbiranjima. To bi se dešavalo sa obje strane rijeke, sa tim da bi bilo izražajnije u Transdanubiji, gdje bi panonski element bio još prepoznatljiv samo kod Osa koji bi prebivali kao enklava u izoliranosti Karpatskog područja. U Cisdanubiji bi i pored snažnog keltskog i sarmatskog pritiska i utjecaja ipak bilo nešto više sačuvanog domorodačkog panonskog elementa.

Historia Augusta spominje Ose kao jednu od transdanubijskih zajednicu koje su učestovale u ratovima protiv Rimljana za vrijeme principesa Marka Aurelija.[17] Tako bi oni bili posljednji narod koji se dovodi u vezu sa ilirskim kompleksom koji bi ratovao sa Rimljanima, i to u vrijeme kada je velika većina njihovih srodnika južno Dunava već bila romanizirana. Pošto se lokalitet *Osones*, koji se smješta nešto južnije od Dunava, vezuje sa Osima, moguće je i pretpostaviti da su i Osi, zajedno sa cijelim nizom transdanubijskih zajednica bili na kraju teškog vojevanja poraženi od trupa cara Marka Aurelija. Nakon toga poraza, bilo u cjelosti ili samo jednim svojim dijelom, Osi bi bili onda u Cisdanubiju, gdje bi o njihovom prisustvu svjedočio već spomenuti lokalitet. Na kraju bi i oni podlegli procesu romanizacije i bili bi apsorbirani u provincijsko romansko stanovništvo Panonije, što se ranije desilo i njihovim srodnicima Eraviscima.

Skraćenice:

AE	L'Année Épigraphique, Paris 1888-
Arctos	Arctos. Acta philologica Fennica
AMN	Acta Musei Napocensis
Boelcske	Beszédes, J. Mráv, Z. Tóth, E. "Die Steindenkmäler von Bölcske. Inschriften und Skulpturen. Katalog", in: A. Szabó, E. Tóth (Hrsg.), *Bölcske, Römische Inschriften und Funde*, Budapest 2003, 103–218.

[17] *SHA, Marcus Aur.* 22, 1: *gentes omnes ab Illyrici limite usque in Galliam conspiraverant, ut Marcomanni Varistae Hermunduri et Quadi Suebi Sarmatae Lacringes et Buri hi aliique cum Victualis Osi Bessi Cobotes Roxolani Bastarnae Alani Peucini Costoboci. imminebat et Parthicum bellum et Britannicum.* („Zatim, od granica Ilirika do Galije, svi narodi su se udružili protiv nas - Markomani, Varisti, Hermunduri i Kvadi, Svebi, Sarmati, Lakringi i Buri, ovi i neki drugi zajedno sa Viktualima, po imenu Osi, Besi, Koboti, Roksolani, Bastarni, Alani, Peukini, i konačno, Kostoboci. Nadalje, prijetio je rat u Partiji i Britaniji").

CERom	C. C. Petolescu, Cronica epigrafica a României 21/24: SCIVA 54/56, 337–396 27/28: SCIVA 59/60, 2008/09, 213–239
CIL	*Corpus Inscriptionum Latinarum*
D	Dessau, H. *Inscriptiones Latinae Selectae*, 3 Bände, Berlin: BAW, 1892–1916.
Grbic	Grbić, D. Tribal communities in Illyricum. Pre-urban administrative structures in the Roman provinces between the Adriatic and the Danube (first - third centuries), Belgrad: SANU, 2014.
EDCS	Epigraphik-Datenbank Clauss / Slaby
EDH	Epigraphic Datenbank Heidelberg
EE	Ephemeris Epigraphica
EpPann-03	Alföldy, G. *Epigraphica Pannonica III*, SpecNova 18, Budapest 2004, 1–48.
EpRom	Epigraphica Romana
Hild	Hild, F. *Supplementum epigraphicum zu CIL III: das pannonische Niederösterreich, Burgenland und Wien 1902–1968*, Wien 1968.
IDR	Inscriptiones Daciae Romanae, Bukarest 1975 -
IDRE	Petolescu, C. C. *Inscriptiones Daciae Romanae. Inscriptiones extra fines Daciae repertae*, Bukarest 1996- 01: I.I. Russu, Prolegomena historica et epigraphica. Diplomata militaria, tabulae ceratae, Bukarest 1975.
ILD	Petolescu, C. C. *Inscriptii latine din Dacia (ILD) - Inscriptiones latinae Daciae*, Bukarest 2005.
Intercisa	Barkáczi L. u.a., *Intercisa I. (Dunapentele - Sztálinváros). Geschichte der Stadt in der Römerzeit*, Budapest: Akadémiai Kiadó, 1954.
InscrIt	Inscriptiones Italiae, Roma 1931-
IseumSav	Iseum Savariense. A savariai Isis szentély, Szombathely 2013.
LCL	The Loeb Classical Library, London: William Heinemann LTD - Cambridge Mass.: Harvard University Press
MaCarnuntum	Vorbeck, E. *Militärinschriften aus Carnuntum*, Wien 1980.
MH	Matica Hrvatska, Zagreb
MS	Matica Srpska, Novi Sad
PWRE	Paulys-Wissowa Real-Enzyclopädie der classischen altertumswissenschaft, Stuttgart
RHP	Lörincz, B. *Die römischen Hilfstruppen in Pannonien während der Prinzipatszeit. I: Die Inschriften*, Wien: Forschungsgesellschaft Wiener Stadtarchäologie 2001.
RIU	Die römischen Inschriften Ungarns, Budapest 1972-
RMD	Roxan, M. M. *Roman Military Diplomas*, London: Institute of Archaeology, 1978 –.
RMM	Pferdehirt, B. *Römische Militärdiplome und Entlassungsurkunden in der Sammlung des Römisch-Germanischen Zentralmuseums*, Mainz 2004.
Schober	Die römischen Grabsteine von Noricum und Pannonien, Wien 1923.
SEP	Studia Epigraphica Pannonica. 08: B. Fehér - P. Kovács, Felirattani Újdonságok 2016-BAN, Budapest 2016.
TitAq	Kovács, P. Szabó, Á. *Tituli Aquincenses*, Budapest 2009 –.
Toth-01	Tóth, E. "Römische Gold- und Silbergegenstände mit Inschriften im ungarischen Nationalmuseum. Goldringe", *Folia Archaeologica*, 30, 1979, 156–184.
ZaCarnuntum	Vorbeck, E. Zivilinschriften aus Carnuntum, Wien: Amt der Nö. Landesregierung 1980.
ZPE	Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik

Izvori:

Cezar, Gaj Julije. *Galski rat. Građanski rat*, A. Tuzlić (ur.), Novi Sad: Matica Srpska, 1988.

Cezar, Gaj Julije. *Moji ratovi*, T. Smerdel (ur.), Zagreb: Naklada Jesenski i Turk, 2010.

Claudii Ptolemaei Geographia. 3 vols., C. F. A. Nobbe (ed.), Leipzig: Umptibus et Typis Caroli Tauchniti, 1843.

Claudius Ptolemy: The Geography, E. L. Stevenson, J. Fischer (eds.), New York: Dover publications, 1991 (1932).

Flavije, Josif. Judejski rat, D. Glumac (ur.), Beograd: Prosveta, 1967.

Itinerarium Antonini Augusti et Hierosolymitanum, G. Parthey, M. Pinder (Hrsg.), Berlin: F. Nicolai, 1–234.

Klaudios Ptolemaios – Handbuch der Geographie, Griechisch-Deutsch.b 1. Teilband: Einleitung und Buch 1–4; 2. Teilband: Buch 5–8 und Indices A. Stückelberger and G. Graßhoff (Hrsg.), Basel: Schwabe Verlag, 2017.

Monumenta cartographica Jugoslaviae, antičke karte, I, G. Škrivanić (ur.), Beograd: Istorijski institut, 1974.

Plinije Stariji. *Istorija prirode. Izbor*, Beograd: Dosije, 2015.

Plinije Stariji. *Zemljopis starog svijeta*, U. Pasini (ur.), Split: Književni krug, 2004.

Pliny, the Elder. *Naturalis historia,* Berlin: ed. Weidmannos, 1866.

Pliny, the Elder. *The Natural History of Pliny*. *Vol. VI,* J. Bostock, H. T. Riley, London: Henry G. Bohn, York Street, Covent Garden, 1857.

Pliny. *Natural History, Volume II: Books 3-7,* H. Rackham, Cambridge: Harvard University Press, 1942.

Ptolemy's Geography: An Annotated Translation of the Theoretical Chapters, J. L. Berggren nad A. Jones (eds.), Princeton and Oxford: Princeton University Press 2000.

Tacit, Kornelije. Manja djela Historije, J. Miklić (ur.), Zagreb: Matica Hrvatska, 2007.

Tacit, Publije Kornelije. *Germanija,* V. Čajkanović (ur.), Beograd: Čigoja štampa, 2022.

Tadić, M. *Ptolemejevska Geografija*, Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 2006.

The Metamorphoses of Antoninus Liberalis: A Translation With Commentary, F. Celoria (ed.), London and New York: Routledge 1992.

Literatura:

Alföldi, A. László G. Nagy L. *Budapest története, I,* Budapest: Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1942.

Benac, A. „O identifikaciji ilirskog etnosa", *ANU BiH, CBI 8,* 1973, 93–108.

Cabanes, P. *Iliri od Bardileja do Gencija*, Zagreb: Svitava, 2002.

Čović, B. *Od Butmira do Ilira,* Sarajevo: „Veselin Masleša", 1976.

Kaiser, A. Póczy K. *Budapest római öröksége*, Budapest: Corvina 1985.

Marjanović, D. Primorac, D. Mesihović, S. *Preci u nama. Genetičko blago Bosne i Hercegovine*, Sarajevo: Mladinska knjiga, 2019.

Mesihović, S. „Baton - prilozi istraživanju naše ilirske i antičke baštine", *Zbornik za zaštitu, proučavanje i promociju kulturno – historijskog nasljeđa Gradina*, 2014c, 21–136.

_____. „Ime ilirskog naroda Dezitijata", *Prilozi*, 40, 2011c, 11–22.

_____. „Plinijevske peregrinske civitates na prostoru današnje Bosne i Hercegovine", *Vjesnik za arheologiju i povijest dalmatinsku, Vol. 104*, 2011b, 55–78.

_____. ANTIQVI HOMINES BOSNAE, Sarajevo: Filozofski fakultet u Sarajevu, 2011.

_____. *Autarijati*: *Problem kulturne i narodnosne zajednice Autarijata,* Zagreb: autorsko izdanje (magistarska teza), 2007.

_____. *Bitka za Ilirik*, Сарајево: Udruženje za proučavanje i promoviranje ilirskog naslijeđa i drevnih klasičnih civilizacija BATHINVS, 2018.

_____. *Desitijati: kulturna i narodnosno-politička zajednica u Iliriku i osvajanja Oktavijanova doba,* Zagreb: autorsko izdanje (doktorska teza), 2007a.
_____. *Historija Autarijata*, Sarajevo: Filozofski fakultet u Sarajevu, 2014.
_____. *ΙΛΛΥΡΙΚΗ (Ilirike)*, Sarajevo: autorsko izdanje, 2014b.
_____. *Iliri. Postanci*, Sarajevo: Udruženje za proučavanje i promoviranje ilirskog naslijeđa i drevnih klasičnih civilizacija BATHINVS i O. D. FONT, 2021.
_____. *Rimski vuk i ilirska zmija. Posljednja borba*, Sarajevo: Filozofski fakultet u Sarajevu, 2011a.
_____. PROCONSVLES, LEGATI ET PRAESIDES. *Rimski namjesnici Ilirika, Gornjeg Ilirika i Dalmacije*, Sarajevo: Filozofski fakultet u Sarajevu, 2014a.
Mesihović, S. Šačić, A. *Historija Ilira*, Sarajevo: Univerzitet u Sarajevu, 2015.
Mesihović, S. Šačić, A. Veletovac, E. *Magični svijet Ilira – Historija zaboravljene civilizacije,* Sarajevo: Mladinska knjiga, 2021.
Mócsy, A. *Pannonia and Upper Moesia: a history of the middle Danube provinces of the Roman Empire*, Boston: Routledge & K. Paul, Boston, 1974.
Papazoglu, F. *Srednjobalkanska plemena u predrimsko doba: Tribali, autarijati, Dardanci, Skordisci i Mezi*, Sarajevo: Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, 1969.
Pető M. *A Gellérthegy története az őskortól napjainkig*, Budapest: Gemini Kiadó, 2000.
Póczy K. *Aquincum. Budapest római kori történelmi városmagja*, Budapest: Enciklopédia Kiadó, 2004.
_____. „Aquincum - castra, canabae, colonia. Az 1976-1980 közötti időszak ásatási eredményeinek összefoglalása", *Budapest Régiségei*, 25, 1984, 15–34.
Stipčević, A. *Iliri, povijest, život, kultura*, Zagreb: Školska knjiga, 1974.
Szilágyi, J. G. *Aquincum*, Budapest: Verlag der Ungarischen Akademie der Wissenschaften, 1956.
Wilkes, J. J. *Dalmatia. History of the provinces of the Roman Empire*, Cambridge: Harvard University Press, 1969.
_____. *Iliri,* Split: Laus, 2001.
William S. (ed.), *Dictionary of Greek and Roman Geography*, *Volume I*, London: Little, Brown and Company 1854.
_____. *Dictionary of Greek and Roman Geography*, *Volume II*, London: Walton and Maberly, Upper Gower Street and Ivy Lane, Paternoster Row, 1857.
Zsidi P. *Az aquincumi polgárváros: Vezető az Aquincumi Múzeum romkertjében*, Budapest: BTM Aquincumi Múzeum, Archaeolingua Alapítvány, 2013.
_____. „Aquincum polgárvárosának városfala és védművei az újabb kutatások tükrében", (Stadtmauer und Verteidigunssystem der Zivilstadt von Aquincum im Spiegel der neuesten Forschungsergebnisse), *Communicationes Archaeologicae Hungariae*, 1990, 143–169.

PRILOZI:

Slika 1. Epigrafski spomenik Marka Vinicija
(Preuzeto sa https://db.edcs.eu/epigr/bilder.php?s_language=en&bild=$InscrIt_13_03_00091.jpg)

Slika 2. Epigrafski spomenik Batona, sina Trantona

SALMEDIN MESIHOVIĆ
University of Sarajevo
Department of History

OSI AND ARAVISCI, ILLYRIANS? ON THE BANKS OF THE DANUBE

Summary

The Roman historian Tacitus in his work *Germania* mentions the Transdanubian native people the Osi and says that they speak the 'Pannonian language'. Tacitus also wrote that the Osi spoke the same language and had the same institutions and customs as the Eravisci, Cisdanubian people. The Eravisci or Aravisci inhabited north-western part of Lower Pannonia, along the banks of the Danube, east of Esztergom. Their centre was located on the hill Gellérthegy, near today's Buda (ancient *Aquincum*). During their independence, the Eravisci also issued their own silver currency modelled on Roman Republican *denarii*. The name of this tribe is mentioned in a significant number of epigraphic monuments. There are both Celtic and Illyro-Pannonian names in the onomastics of Eravisci, so it could be considered that they are of Illyro-Pannonian origin, but that they were under strong and significant Celtic influence. During the Roman rule *civitas Eraviscorum* was absorbed or grew into a municipium and later the colony of *Aquincum*. Their ethnic relatives, the Osi, are the only known to date Illyro-Pannonian community that has lived north of the Danube River, in the Eipel River Valley. In Tacitus' time, they recognized the supreme authority of the neighbouring Germanic or Sarmatian peoples. The *Historia Augusta* mentions the Osi as one of Transdanubian nations that took part in the wars against the Romans during the reign of emperor Marcus Aurelius. Thus, they would be the last people to be connected with the Illyrian ethnic and linguistic continuum, which would be at war with the Romans, at a time when the vast majority of Illyrians south of the Danube were already Romanised. During or after these wars, the Osi, at least part of them, were relocated to the lands just south of the Danube River.

Keywords: Tacitus, Illyrians, Pannons, Celts, Danube.